

ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМ. Г.С.КОСТЮКА АПН УКРАЇНИ

КРИВОПИШИНА ОЛЕНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 37.015.3:82.(048)

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ
ЕТНОЕКОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ
ЗДІБНОСТЕЙ ДО ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук**

Київ - 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в лабораторії психології творчості Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України.

Науковий керівник: дійсний член АПН України, доктор психологічних наук, професор, МОЛЯКО В.О.,
Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України,
завідувач лабораторії психології творчості

Офіційні опоненти: член-кореспондент АПН України
доктор психологічних наук, професор,
БОРИШЕВСЬКИЙ М.Й., Інститут психології
ім. Г.С.Костюка АПН України, завідувач
лабораторії психології особистості ім. П.Р.Чамати

кандидат психологічних наук, доцент
КОРНЄВ М.Н., Київський Національний
університет ім. Тараса Шевченка, завідувач
кафедрою соціальної та педагогічної психології

Провідна установа: Національний педагогічний університет
ім. М.П.Драгоманова, кафедра психології
Міністерство освіти та науки України (м. Київ)

Захист дисертації відбудеться “ 21 ” листопада 2001 р. о 15 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.453.01 в Інституті психології
ім. Г.С.Костюка АПН України за адресою: 01033, Київ-33, вул. Панківська, 2.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Інституту психології
ім. Г.С.Костюка АПН України (01033, Київ-33, вул. Панківська, 2)

Автореферат розісланий “ 18 ” жовтня 2001р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.О.Балл

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Вирішення соціально значимих завдань сучасної освіти вимагає подальшого вивчення розвитку і формування творчих здібностей учнів. Дослідження і практика показують, що умови, в яких формується особистість, можуть сприяти або гальмувати розвиток творчих здібностей.

У вітчизняній психологічній науці виконано ряд фундаментальних досліджень із проблем психології творчості (С.Л.Рубінштейн, Я.О.Пономарьов, Б.М.Кедров, О.К.Тихомиров, А.В.Брушлинський, В.О.Моляко), загальних і спеціальних здібностей (Н.С.Лейтес, Б.М.Теплов, В.А.Крутецький), з психології індивідуальних відмінностей (Б.М.Теплов, В.Д.Небиліцин, В.С.Мерлін, Э.А.Голубева, В.М.Русалов), з проблеми генетичних передумов індивідуальних відмінностей (І.В.Равич-Щербо); розроблені психологічні принципи підтримки творчого розвитку дітей у дошкільному дитинстві й у початковій школі (О.В.Запорожець, Д.Б.Елько-нін, М.І.Лісіна, Л.А.Венгер, В.В.Давидов), здійснення проблемного навчання у школі і вузі (А.В.Брушлинський, Т.В.Кудрявцев, І.Я.Лернер), розвивального навчання (В.В.Давидов, В.В.Рєпкін, С.Д.Максименко, О.К.Дусавицький).

Водночас недостатньо досліджені умови, що впливають на формування творчих здібностей, зокрема, здібностей до літературної творчості. Не виявлені провідні системоутворювальні чинники цього процесу. Сказане визначає актуальність нашого дисертаційного дослідження.

Особливе значення для нього набувають уведені в науковий обіг В.О.Моляко поняття про стратегії творчості - основні складові творчої обдарованості. В плані практичного застосування цього поняття заслуговує на увагу запропонована В.О.Моляко методика творчого тренінгу КАРУС.

Враховуючи важливість та недостатню наукову розробленість зазначеної проблеми, було обрано тему дисертаційної роботи "Психологічний аналіз впливу етнологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості". Вона входить до загальної теми лабораторії психології творчості Інституту ім. Г.С.Костюка АПН України "Психологічні особливості творчої діяльності в складних та екстремальних умовах", номер держреєстрації - 0100U000072.

Об'єкт дослідження - процес формування здібностей до літературної творчості.

Предмет дослідження - психологічні особливості впливу етнологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості.

Мета дослідження є наукове обґрунтування й емпірична перевірка закономірностей впливу етнологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості.

У пошуках шляхів досягнення мети дослідження висунута така гіпотеза: процес формування здібностей до літературної творчості обумовлений наявністю двох глобальних чинників:

- наявністю конкретної структури взаємопов'язаних етнекологічних (зовнішніх та внутрішніх) чинників (які, в свою чергу, можуть бути "розкладені" на більш універсальні компоненти - часо-просторові характеристики навколишнього середовища), специфічна конфігурація яких впливає на формування специфічних когнітивних та емоційних структур;
- наявністю етнекологічного "фуркаційного" чинника, що впливає на мобільність когнітивних та емоційних структур (поняття "травми", "імпринтин-гу"/"імпресингу", "зсуву", "пасіонарного надлом", "біфуркаційного стану" стосовно творчої особистості і под.).

Предмет, мета й гіпотеза дозволяють визначити завдання дослідження.

1. Здійснити теоретичний аналіз поняття "етнекологічні чинники" у зв'язку із формуванням здібностей до літературної творчості.
2. Виявити особливості впливу системи часо-просторових та фуркаційних чинників на формування здібностей до літературної творчості.
3. Визначити залежність формування когнітивних та емоційних психічних структур особистостей письменників та літературно обдарованих учнів від впливу зовнішніх етнекологічних чинників.
4. Розробити програму і методичні рекомендації для творчого тренінгу з формування здібностей до літературної творчості учнів.

Методологічну основу дослідження складають основні положення сучасної психологічної науки, зокрема, праці представників таких підходів:

- 1) діяльнісного (Г.С.Костюк, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн та ін.);
 - 2) суб'єктного (К.О.Абульханова-Славська, Б.Г.Ананьєв, Л.І.Анциферова, А.В.Брушлинський, Д.М.Узнадзе) та системного (Б.Ф.Ломов, В.О.Моляко, В.Д.Шадриков, Е.Г.Юдін);
 - 3) системно-структурного (Б.Г.Ананьєв, А.Г.Ковальов, В.М.М'ясищев, К.К.Платонов);
- а також ідеї та концепції психологів, філософів, теоретиків культури, літературознавців та лінгвістів стосовно специфіки літературно-художньої творчої діяльності (М.М.Бахтін, Е.Я.Басін, Л.С.Виготський, О.О.Леонтьєв, Ю.М.Лотман, О.О.Потебня, С.Л.Рубінштейн, П.О.Флоренський, С.М.Ейзенштейн та ін.).

Методи та організація дослідження.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки вірогідності гіпотези використовувався комплекс методів дослідження: аналіз наукових і літературних джерел з проблеми, спостереження, метод біографічної бесіди, аналіз продуктів творчої діяльності учнів, анкетування, інтерв'ювання, констатуючий і формуючий експерименти. Для обробки результатів дослідження були застосовані методи математичної статистики та якісний аналіз даних.

Дослідження проводилося протягом 1997-1999 років у м. Суми. Вибірка складала 48 чоловік (чотири групи по 12: 1) сумські письменники минулих років ("класики"); 2) сучасні письменники Сумщини (офіційно визнані, відомі широкому колу читачів, члени Співки письменників України);

3) студенти філологічного факультету СДПІ ім. А.С.Макаренка, члени літературної студії "Зажинок", тобто професійно орієнтовані; 4) літературно обдаровані учні класичної гімназії. Базою для експериментальної роботи стала Сумська класична гімназія. Стосовно останніх двох груп було обрано додаткові контрольні групи.

Наукова новизна дослідження полягає у теоретичній та експериментальній розробці застосування системно-стратегічного підходу до виявлення психологічних особливостей впливу етноекоекологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості, а також у тому, що вперше було визначено особливості впливу системи часо-просторових та фуркаційних чинників на формування здібностей до літературної творчості та залежність формування когнітивних та емоційних структур письменників і літературно обдарованих учнів від впливу зазначених етноекоекологічних чинників.

Теоретичне значення роботи полягає в узагальненні, уточненні та подальшій розробці проблеми творчої обдарованості через вивчення особливостей впливу етноекоекологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості; а також у конкретизації понятійного апарату.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані в результаті дослідження дані та сформульовані висновки можуть бути застосовані у практичній навчально-виховній діяльності для вдосконалення роботи педагогічного колективу з обдарованими учнями по формуванню в них здібностей до літературної творчості.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалася використанням методів, адекватних меті та завданням дослідження, а також взаємоперевіркою даних, отриманих за допомогою різних методів на одному й тому ж об'єкті дослідження.

На захист виносяться такі положення:

1. Процес формування здібностей до літературної творчості обумовлений етноекоекологічними чинниками як системою взаємовпливів творчої особистості й середовища.
2. Конфігурація взаємопов'язаних зовнішніх та внутрішніх етноекоекологічних чинників та їх універсальних компонентів - часо-просторових характеристик навколишнього середовища впливає на формування специфічних когнітивних та емоційних структур, від яких залежать здібності до літературної творчості.
3. Впливи етноекоекологічних чинників (як з позитивним, так і з негативним емоційним забарвленням) відбуваються в таких хронологічних точках онтогенезу, які можна вважати сензитивними для розвитку здібностей до літературної творчості.
4. На формування здібностей до літературної творчості впливає творчо збагачене середовище, яке проявляється інваріантно: наявність позитивного зразка творчої поведінки (батьки, що займаються літературною творчою діяльністю або демонструють любов до літературної творчості; "професійний" зразок, що прямо впливає через продукти творчої літературної діяльності;

"ідеальний герой", що опосередковано впливає через продукти творчої літературної діяльності; емоційний вплив матері, котрий проявляється в особистісних рисах).

5. Існує взаємозалежність між рівнем розвитку літературних здібностей учнів і рівнем розвитку їх основних структурних компонентів (емпатії та творчого вербального мислення). Розвиваючи зазначені структурні компоненти, можна отримати можливість формування здібностей до літературної творчості.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження доповідались та обговорювались на III міжнародній науково-методичній конференції "Досвід і проблеми реалізації ступеневої системи підготовки фахівців (Суми, 1997), регіональній науково-практичній конференції "Актуальні проблеми психологічної роботи в навчально-виховному закладі" (Суми, 1998), IV міжнародній науково-методичній конференції "Фундаменталізація та профілізація підготовки фахівців з вищою освітою" (Суми, 1999), III всеукраїнській конференції молодих науковців "Проблеми особистості в сучасній науці: результати та перспективи дослідження" (Київ, 1999), V Костюківських читаннях "Психологія на перетині тисячоліть" (Київ, 1999), засіданнях лабораторії творчості Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України.

Впровадження в практику. На базі матеріалів дослідження було розроблено методику творчого тренінгу з формування здібностей до літературної творчості у старшокласників.

Основний зміст та результати роботи відображено в 6 публікаціях.

Структура та обсяг. Робота складається із вступу, трьох глав, висновків, містить список літератури з 355 найменувань та додатки. В роботі подано 30 таблиць, 2 графи та 9 графіків. Загальний обсяг дисертації складає 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, виділено об'єкт і предмет дослідження, визначено його мету, сформульовано гіпотезу та завдання, розкрито методологічну основу дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне значення, подані положення, які виносяться на захист, наведені дані про апробацію роботи, її структуру та обсяг.

У першому розділі "Теоретичні та методичні засади дослідження етнекологічних чинників, що впливають на формування здібностей до літературної творчості" розкривається: стан розробки проблеми впливу етнекологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості в науковій літературі, сутність поняття "здібності", "літературна творчість", "здібності до літературної творчості", специфіка етнекологічних чинників, що впливають на формування здібностей до літературної творчості.

У науковій психологічній літературі на даний час накопичилося величезна кількість визначень "здібності", "обдарованість", "творчість", що обумовлено різними підходами, що склалися історично в процесі розвитку психологічної науки. Крім основного - діяльнісного підходу дослідники виділяють: системний, особистісний, суб'єктивний, синтетичний, інструментальний. Переважна більшість сучасних вітчизняних дослідників дотримується синтетичного, особистісно-діяльнісного підходу до проблеми здібностей (Л.Л.Гурова, Н.С.Лейтес, В.О.Моляко, В.Е.Чудновський, В.Д.Шадриков, О.М.Д'яченко).

Для дисертаційного дослідження ми обрали діялісно-синтетичний підхід, і відповідно, дотримувались визначень поняття "здібності", "обдарованість", "творчість", які належать представникам зазначеного підходу.

Поняття "здібності до літературної творчості" ми тлумачимо не тільки в межах сучасного традиційного підходу як спеціальні здібності, необхідні для виконання конкретного виду діяльності - літературної творчості, а уточнюємо, розглядаючи його в межах синтетичного, міждисциплінарного підходу, із врахуванням сучасного стану гуманітарної науки.

Спираючись на розуміння О.О. Леонтьєвим мови, визначимо це поняття як здібності до адекватного використання системи інваріантних мовних (вербальних) значень, єдиних для даного етносу (або взагалі даного соціуму) для забезпечення адекватного функціонального використання цих значень, зокрема, для комунікативних цілей. Специфіка здібностей до літературної творчості визначається, по-перше, специфікою самої системи операторів (тобто системою мови того чи іншого народу і "образом світу", який вона формує), а по-друге, онтогенезом особистості.

Найбільш продуктивним напрямком дослідження обдарованості більшість авторів вважають її дослідження в генезисі, тому визначають право на існування двох її тлумачень: як своєрідного поєднання здібностей, що визначає ефективність діяльності, і як сукупність задатків, що можуть сприяти розвитку певних здібностей людини.

Питання про чинники, які визначають розвиток творчої особистості, належить до гостро дискусійних. Особливо важливим дослідники вважають аспект, пов'язаний з аналізом динаміки і кількісного співвідношення в системі "спадкоємність - середовище". На сучасному етапі вивчення проблеми не заперечується ні один з чинників. Так, якщо школа Теплова - Нібилиціна відводила біологічним особистостям нервової системи роль лише ґрунту, на якому легше формуються одні форми поведінки, складніше другі, то в працях останніх років (В.Моляко, М.Гнатко, А.Шадриков, Д.Бумсма, К.Ван-Баал) зроблено спробу диференціювати сферу діяльності генетичних та середовищних чинників.

Виходячи з тлумачення творчого акту мислення, запропонованого А.В.Брушлинським, змінюється розуміння чинників, що впливають на формування творчих здібностей, зокрема, генетико-середовищних, перетином яких є етнологічні чинники. Генетико-середовищні

чинники можуть бути подані за допомогою більш універсальних компонентів - часо-просторових характеристик середовища.

Часо-просторові характеристики є сутнісними під час визначення власне етнічних понять в теорії Л.Гумільова . Так, визначення "пасіонарності" як здібності і прагнення до зміни оточення, відбувається через ті ж поняття, що і "здібності", "обдарованість", "творчість". Поняття "пасіонарності" тісно пов'язане з дуже важливим для самого дослідження поняттям "зсуву" (варіанти: травма, імпринтинг/ імпресинг, пасіонарний злом), яке в умовах абстрагування від конкретних розходжень можна звести до інваріанту "фуркаційний" чинник. Цей термін не є сталим в психологічній літературі, але досить широко використовується науковцями (В.Моляко, В.Петровський, І.Пригожин). В семіотиці та культурології функціонує варіант поняття "фуркаційний" чинник - травма. Гіпотезі С.М.Ейзенштейна про "травму дитинства" відповідає висновок сучасної біології про вирішальну роль перших вражень, які впливають на подальшу діяльність індивіда та перебудову його досвіду.

Під етнекологічними чинниками ми будемо розуміти систему взаємозв'язків творчої особистості та середовища, дослідження та унаочнення яких можливо за допомогою часо-просторових характеристик свідомості та середовища. В свою чергу, зазначені етнекологічні чинники (через неможливість дослідити і детально проаналізувати кожний з них, а також розділити внутрішні та зовнішні чинники) ми досліджували у двох аспектах. По-перше, розглядали конкретну конфігурацію часо-просторових взаємовпливів, обумовлених системою (стереотипом) життя і мови українського народу і образом світу, який вони формують та онтогенезом особистості. По-друге, визначали фуркаційні чинники, які сприяють порушенню цього стереотипу і встановленню нових зв'язків між предметами та явищами, що є узагальненою сутністю творчості.

У другому розділі "Психологічні особливості впливу етнекологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості" викладено: методи, організація і результати експериментального дослідження особливостей впливу часо-просторових характеристик і фуркаційних чинників на формування здібностей до літературної творчості письменників Сумщини та літературно обдарованих учнів.

На I етапі констатуючого експерименту основним методом дослідження був обраний базисний метод системних описів, який використовується для структурування та організації великих масивів інформації. В залежності від стану опису в дослідженні були використані такі методи: вербальний, геометричний, математичний опис.

Матеріалом дослідження стали численні тексти (художні, автобіографічні, дослідження літературознавців, лінгвістів, культурологів), з яких вилучались свідоцтва про взаємозв'язок творчої особистості і середовища та впливу чинників двох типів на формування здібностей до літературної творчості.

До різновиду вербального опису цілісних об'єктів належать: списки слів, семантичні поля, цілісний текст.

Аналіз вербального опису (більше 200 текстів різного роду) письменників Сумщини дозволив визначити інваріантну модель індивідуалізованого та узагальненого простору творчої особистості. Цей інваріант ми передаємо за допомогою геометричного опису, зокрема, в формі універсальної фігури - кола.

Для нашого дослідження особливого значення набувають дві основні етноекотологічні моделі, пов'язані з українським менталітетом: природно-впорядкована гармонійна і природно-впорядкована негармонійна, впроваджені О. Кульчицьким та іншими, а також два типи реакції в українській психіці: "vita minima" (споглядальна компонента) та "vita maxima et heroica" (ентузіастична компонента). На нашу думку, тип "vita minima" відповідає запропоновану в нашому дослідженні варіанту природно-впорядкованому гармонійному (модель П.Капельгородський), а тип "vita maxima et heroica" - природно-впорядкованому негармонійному варіанту (модель М.Хвильовий).

Аналіз автобіографічних матеріалів проводився в двох групах - письменники "класики" і письменники - "сучасники" (всі уродженці Сумської області). Під час аналізу автобіографічної літератури ми помітили цікаву особливість розвитку творчо обдарованої особистості. У процесі дослідження було з'ясовано, що найбільш значущі події, які зберегла пам'ять творця або людей з його оточення, відбувались в таких хронологічних точках онтогенезу, які збігаються з періодами, відомими в віковій психології як періоди найбільш повного визрівання мозкових структур. Саме ці періоди ми вважаємо сензитивними для впливу того чи іншого фуркаційного чинника. В усіх випадках фуркаційний чинник мав як позитивну, так і негативну емоційну забарвленість. Аналіз співвідношення емоційно позитивних і емоційно негативних впливів був різним в двох групах, що дозволило припустити наявність кореляції між типом фуркаційного чинника і типом творчої особистості. Визначені за критерієм точної ймовірності Фішера (на 0,05 рівні значимості) статистично значущі різниці дозволили зробити висновок, що на формування ентузіастичного типа особистості впливає негативний фуркаційний чинник, а на споглядальний - позитивний.

Про це ж свідчать дані про переїзд письменників двох зазначених груп. Ентузіастичний тип дав найменш сталу групу в відношенні проживання на одному місці. За χ^2 критерієм знайдені статистично значущі різниці (на 0.05 рівні значимості) між письменниками "класиками" і "сучасниками". Емоційна забарвленість фуркаційних чинників, що впливали на розвиток особистості письменників в певні сензитивні періоди, була сталою. Якщо на початку онтогенезу фуркаційний чинник мав негативну забарвленість, то дуже часто він зберігав негативність і в наступні періоди.

На II етапі нашого дослідження була поставлена мета визначити залежність формування когнітивних та емоційних психологічних структур особистості сумських письменників і літературно обдарованих учнів від впливу етнекологічних чинників.

Для досягнення мети, відповідно до принципу "системного еkleктизму" (Г.Олпорт) нами були використані такі ідеографічні та номотетичні методи: біографічний метод (біографічне інтерв'ю, біографічна бесіда, автобіографічні друковані тексти в випадку діахронічного зрізу дослідження); індивідуально-орієнтований метод дослідження свідомості - метод особистісних конструктів (Дж. Келлі); представлений методикою репертуарних решіток та методикою аналізу продуктів діяльності (% контент-аналіз). Обробки емпіричних даних здійснювалися статистичними методами, зокрема, методами непараметричної статистики.

Аналіз автобіографічних даних та продуктів творчої діяльності чотирьох основних і двох контрольних груп літературно обдарованих особистостей дозволив зробити припущення, що формування здібностей до літературної творчості у досліджуваних нами групах стало можливим за таких умов.

Наявна певна конфігурація часо-просторових чинників, яка може бути представлена і описана за допомогою часо-просторових характеристик середовища, які в свою чергу можна розподілити по 4 групах. Перша група - часо-просторова характеристика середовища, пов'язана з поняттями "горизонталь - вертикаль", "минуле - теперішнє - майбутнє". Друга група - однорідність - неоднорідність середовища, наявність одного чи декіль одного чи декіль впливів. Третя група - емоційна забарвленість навколишнього простору, сприятливість - ворожість його ("свій - чужий" простір). Четверта група - стабільність - нестабільність навколишнього простору (плин часу чи повторюваність ситуацій і форм). Елементи однієї або декількох із зазначених груп виступають у ролі фуркаційного чинника, і найчастіше їх вплив збігається з періодами, сензитивними для впливу того чи іншого фуркаційного чинника.

Статистичний аналіз кількісних результатів, отриманих нами під час проведення констатуючого експерименту дозволив зробити висновки:

1. Мав місце значний вплив природної географічної зони, де мешкали письменники - "класики" (переважання степу, ланів тощо) на формування індивідуального психічного простору (у вигляді переважання горизонталі);
2. Необхідною умовою формування здібностей до літературної творчості письменників - "класиків", письменників - "сучасників" та гімназистів була наявність неоднорідного середовища (а отже, наявність різнорідних просторових впливів);
3. Для представників перших двох групи необхідною умовою формування творчої особистості стала наявність обов'язково 2-3 (не більше) різних просторових впливів.

4. Вплив емоційної сприятливості або несприятливості середовища виявився статично незначимою для всіх груп, за винятком четвертої контрольної групи.

5. Необхідною умовою для представників перших двох груп стала наявність стабільного середовища, а для представників четвертої - навпаки, нестабільного.

Було зроблено спробу з'ясувати вплив визначених в літературі мікрочинників на формування творчих здібностей. До їх числа може бути віднесене творчо збагачене середовище, яке проявляється інваріантно: наявність позитивного зразка творчої поведінки (батьки, що займаються літературно-творчою діяльністю або демонструють любов до літературної творчості, українського фольклору, рідної мови); "професійний" зразок, що прямо впливає як творчий наставник (листування, особистісні зустрічі); "ідеальний герой", що опосередковано впливає через продукти творчої літературної діяльності; емоційний вплив матері, котрий виявляється в особистісних рисах (розвинута емпатична здібність, естетичний смак, любов до народних пісень, природи, відкритість до прекрасного). Для додаткової перевірки гіпотези застосований критерій χ^2 . Змістовна наповненість мікрочинника в певні сензитивні періоди виявилася неістотною. За критерієм χ^2 (на 0.05 рівні значимості) статистично значущих відмінностей не було виявлено.

Для емпіричної перевірки даних, отриманих нами щодо періодів впливу фуркаційного чинника, було застосовано біноміальний критерій (на 0.05 рівні значимості). Статистично значущі виявилися впливи фуркаційних чинників у періоди 4-7 років, 11-14 та 14-19 років для всіх чотирьох основних груп. Стосовно контрольних груп статистично значимих різниць не виявлено.

У третьому розділі "Організація та проведення формуючого експерименту як необхідної складової дослідження впливу етнекологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості" розкриваються завдання, зміст та методика формуючого експерименту, описується програма й методичне забезпечення модифікованого творчого тренінгу для учнів гімназії; показано динаміку розвитку емпатичної здібності й вербальної креативності як структурних компонентів здібностей до літературної творчості.

У формуючому експерименті приймали участь учні гуманітарних класів гімназії (дві групи по 12 чоловік) у віці 15-16 років.

Мета та завдання експериментального дослідження обумовили вибір психодіагностичних методик: опитувальник емпатичних тенденцій А.Меграбяна і К.Спігтейна, експрес-діагностика емпатії як співпереживання І.Юсупова, вербальний тест творчого мислення "Незвичайне використання" І. Аверіної, Є.Щебланової, тест творчих здібностей Х.Зіверта, тест віддалених асоціацій (RAT) С.Медника, % контент-аналіз письмових творів.

Для перевірки статистично значущих різниць використовувались критерії непараметричної статистики: χ^2 критерій, біноміальний критерій, критерій Манна-Уїтні, критерій точної імовірності Фішера. Використання методу % контент-аналізу дозволило виділити дві типологічні

групи: А - з високим рівнем розвитку літературних здібностей і В - з недостатньо високим рівнем розвитку літературних здібностей. За χ^2 критерієм (на 0.05 рівні значимості) між групами А і В знайдені статистично значущі різниці по основним категоріям аналізу: поведінка, оцінка, інтерпретація.

Дослідження структурних компонентів здібностей до літературної творчості в учнів гімназії виявило більш високий рівень розвитку в групі А за показниками: рівень розвитку загальної емпатичної здібності та структурних компонентів емпатії, зокрема, емпатії у ставленні до батьків і героям художніх творів. Отримані результати підтверджують висновок про вплив на формування літературних здібностей чинників мікросередовища, а саме: емоційної близькості до матері, наявності зразка творчої поведінки, в тому числі ідентифікації з "ідеальним героєм".

Аналіз рівня розвитку вербального творчого мислення учнів групи А і В за критерієм Манна-Уїтні (на рівні 0.05) виявив статистично значущі різниці за трьома основними показниками: швидкістю, гнучкістю, оригінальністю, що свідчить про вищий рівень розвитку літературних здібностей учнів групи А. Порівняльний аналіз творчих профілів групи А і В показав, що учням групи А властиві розвинута вербальна винахідливість, дар письменництва і творча вербальна обдарованість; у них також достатньо розвинуті здібності в наочній сфері: наочна фантазія, інтуїція. Порівняння показників рівня розвитку мовленнєрозумової креативності (оригінальність, унікальність, продуктивність) показало вищий рівень розвитку в учнів групи А. Критерієм Манна-Уїтні (на рівні 0,05) ми знайшли статистично значущі різниці за ступенем розвитку мовленнєрозумової креативності між групами А і В.

Отже, було виявлено в учнів групи В недостатньо високий рівень розвитку структурних компонентів літературних здібностей: емпатії та вербального творчого мислення. Саме з цими учнями проводилась розвивальна робота за програмою творчого тренінгу. Як еталону ми взяли групу А з високим рівнем розвитку літературних здібностей учнів. Програма творчого тренінгу учнів гімназії розроблена в межах системно-стратегічної концепції творчої діяльності, висунутої В.О.Моляко.

Загальною метою творчого тренінгу є розвиток здібностей до літературної творчості. Тренінг передбачає активізацію резервних можливостей особистості, які сприяють формуванню літературних здібностей. У творчому тренінгу використані психотехнічні прийоми, спрямовані на формування навичок організації свідомості учнів з метою виведення її на новий якісний рівень спрямованості, зверненості на іншого, а також розвиток творчого вербального мислення, емпатичних здібностей, образної пам'яті, сприйняття інформації різної модальності. Курс творчого тренінгу складався з 5-7 занять по 2-3 години 1-2 рази на тиждень (10-15 годин). Програма тренінгу дозволяє враховувати індивідуальні особливості особистості, може бути адаптована до

індивідуального стилю діяльності, а також може бути використана на будь-якому етапі творчого процесу як ефективний засіб стимуляції творчого мислення.

Після проведення творчого тренінгу в експериментальній групі В був проведений повторний констатуючий зріз. Було зафіксовано статистично значущі різниці між показниками загальної емпатичної здібності в групі В до і після експерименту за критерієм χ^2 (на 0,05 рівні значимості). Після проведення творчого тренінгу рівень розвитку загальної емпатії та її основних компонентів у учнів групи В максимально наблизився до показників еталонної групи А (див. Табл. 1). За критерієм χ^2 (на 0,05 рівні значимості) між групами А і В після формуючого експерименту статистично значущих різниць за показниками загальної емпатії та її основних компонентів виявити не вдалося.

У процесі формуючого експерименту нам вдалося досягнути підвищення рівня розвитку загальної емпатичної здібності, емоційної чутливості, співпереживання емоційних станів на основі ідентифікації з іншими об'єктом (батьками, героями художніх творів).

В результаті проведення творчого тренінгу спостерігається підвищення рівня розвитку здібностей до породження оригінальних словесно сформульованих ідей як показника високого рівня розвитку вербально-творчого мислення учнів групи В. Аналіз динаміки розвитку вербального творчого мислення дозволив виявити статистично значущі різниці між групами В до і після експерименту за критерієм Манна-Уїтні (на рівні 0,05). Після проведення тренінгу за критерієм χ^2 (на рівні 0,05) статично значущих різниць між групами А і В виявити не вдалось. Тренінг спричинив підвищення в учнів групи В основних показників мовленнерозумової креативності (оригінальність, унікальність, продуктивність) та рівня розвитку компонентів творчих здібностей за такими шкалами: вербальна винахідливість, вербальне комбінування, візуальна творчість, візуальна свобода асоціацій. Було виявлено за критерієм Манні-Уїтні (на рівні 0,05) статично значущі різниці в групі В до і після експерименту за показниками рівня розвитку мовленнерозумової креативності та компонентів творчих здібностей учнів. Порівнявши результати групи А і групи В після тренінгу, за вищезазначеними показниками, ми не виявили статистично значущих різниць за критерій χ^2 (на рівні 0,05) (див. табл.2).

Провівши статистичний аналіз за критерій χ^2 (на рівні 0,05) показників змістової різноманітності письмових творів учнів групи В до і після експерименту, ми не виявили статистично значущих різниць. Але все ж таки після проведення творчого тренінгу структура різноманітності письмових творів учнів групи В перебудовується: знижується актуальність поведінки (як показника недостатньо високого рівня розвитку літературних здібностей), а актуальність оцінки та інтерпретації підвищується. Отримані результати %-го контент - аналізу в групі В після проведення формуючого експерименту свідчать про підвищення рівня розвитку літературних здібностей випробуваних (див. табл. 1).

Отже, загальний рівень розвитку літературних здібностей учнів залежить від рівня розвитку основних структурних компонентів: емпатії та творчого вербального мислення. Тому ефективне формування здібностей до літературної творчості передбачає використання активних методів навчання учнів, зокрема, творчого тренінгу. В той же час підвищення рівня розвитку компонентів літературних здібностей учнів у процесі творчого тренінгу є необхідною, але недостатньою умовою для розвитку зазначених здібностей. Дані констатуючого і формуючого експериментів дозволили зробити загальний висновок, що на формування здібностей до літературної творчості, окрім цілеспрямованого впливу навчання (в літературних студіях, об'єднаннях, тренінгових групах) справляють опосередкований вплив етнекологічні чинники.

Таблиця 1

Результати учнів з різним рівнем здібностей до літературної творчості

Методики	Показники	Середні значення				Критерії	Рівень значимості
		Група А		Група В			
		До	Після	До	Після		
Опитувальник А.Меграбяна-К.Є пгітейна	Загальна емпатична здібність	30,7	-	21,08	29,5	χ^2	0,05
Опитувальник І.Юсупова	Емпатія щодо батьками	18,2	-	3,5	15,2	χ^2	0,05
	Емпатія щодо героями художніх творів	18,8	-	3,7	14,8	χ^2	0,05
	Емпатія щодо значущими іншими	17,8	-	4,2	13,8	χ^2	0,05
% Контент-аналіз	Поведінка	12,5	-	55,0	14,6	χ^2	0,05
	Оцінка	40,9	-	22,0	41,0	χ^2	0,05
	Інтерпретація	46,6	-	23,0	44,4	χ^2	0,05

Таблиця 2

Показники рівня розвитку

творчих вербальних здібностей учнів

Методики	Показники	Середні значення		Критерії, рівень значимос ті	Середні значення		Критерії, рівень значимос ті
		До тренінгу			Після тренінгу		
		Група А	Група В		Група А	Група В	
Тест "Незвичайне використання "	Швидкість	21,8	10,4	Манна-Уї тні на 0,05 рівня значимос ті	21,8	20,6	χ^2 на 0,05 рівня значимос ті
	Гнучкість	21,9	10,6		21,9	20,9	
	Оригінальність	43,5	31,3		43,5	41,5	
Тест творчих здібностей Х.Зіверта	Вербальна винахідливість	59,4	33,9	Манна-Уї тні на 0,05 рівня значимос ті	59,94	55,7	χ^2 на 0,05 рівня значимос ті
	Вербальне комбінування	57,8	36,4		57,8	53,8	
	Візуальна творчість	45,5	28,9		45,5	42,5	
	Візуальна свобода асоціацій	40,2	35,4		40,2	38,2	
Тест мовленнерозу мової креативності С.Медника	Індекс оригінальності	0,91	0,60	Манна-Уї тні на 0,05 рівня значимос ті	0,91	0,86	χ^2 на 0,05 рівня значимос ті
	Індекс унікальності	16,00	6,00		16,00	16,00	
	Індекс продуктивності	19,00	17,00		19,00	49,00	

У **заклученні** підбито підсумки проведеного теоретичного й експериментального дослідження, результати якого підтвердили висунуту гіпотезу, намічено перспективи подальшої розробки проблеми. Узагальнення даних дало підстави для таких висновків.

1. Процес формування здібностей до літературної творчості обумовлений наявністю двох глобальних чинників:

- наявністю конкретної структури взаємопов'язаних (взаємодетермінованих) етнекологічних (зовнішніх та внутрішніх) чинників (унаочнюваних та досліджуваних за допомогою визначення часо-просторових характеристик навколишнього середовища та специфічних когнітивних та емоційних структур особистості);
- наявністю етнекологічного "фуркаційного" чинника, що впливає на мобільність когнітивних та емоційних структур.

Впливи фуркаційних чинників відбуваються в таких хронологічних точках онтогенезу, які збігаються з періодами, відомими у віковій психології як періоди найбільш повного визрівання мозкових структур, причому за всіма трьома вісями - вертикальною, передньо-задньою та латеральною. В свою чергу, динаміка морфофункціонального визрівання коркових зон хронологічно корелює з виникненням відповідних психічних новоутворень.

Ці періоди можна вважати сензитивними для впливу того чи іншого фуркаційного чинника в процесі онтогенезу творчої особистості.

2. Визначено дві основні етнекологічні моделі, пов'язані з українським менталітетом: природна впорядковано-гармонійна (Пилип Капельгородський) та природна впорядковано-негармонійна (Микола Хвильовий).

Це збіглося з відомим розподілом на два типи реакції в українській психіці. Ці два типи: "vita maxima et heroica" (авантюрно-козацький тип, що в ідеальному продовженні веде до виникнення ентузіастичної компоненти) та "vita minima" (притаєного існування, супроводжуваного "відступом у себе", звуженням сфери контактів із світом – споглядальна компонента).

На нашу думку, тип "vita minima" (притаєне існування, "відступ у себе", споглядальна настанова) відповідає запропонованому в нашому дослідженні другому варіантові - природному впорядковано-гармонійному (модель П.Капельгородського), тип "vita maxima et heroica" (авантюрно-козацький, ентузіастична компонента) - природному впорядковано-негармонійному (модель М.Хвильового).

Це дозволило зробити припущення про наявність кореляції між типом фуркаційного чинника і типом творчої особистості (споглядальний чи ентузіастичний). На формування ентузіастичного типу особистості впливає негативний фуркаційний чинник, а на споглядальний - позитивний. Про це ж свідчать дані про переїзд письменників досліджуваних груп. Тобто ентузіастичний тип дав найменш стабільну групу у відношенні проживання на одному місці.

3. Впливи фуркаційних чинників в процесі онтогенезу творчої особистості відбуваються в періоди найвищого ступеню визрівання мозкових структур, і, зокрема, тих структур, які впливають на можливості зорової перцепції.

Нами було виявлено 3-4 основні фази онтогенезу, де спостерігався вплив фуркаційного чинника: період 4-7 років (ближче до 6), 11-14 років, в 14-19 років. Статистично значущими виявилися впливи фуркаційних чинників у зазначені періоди для всіх чотирьох основних груп.

Статистичні дані свідчать про те, що співвідношення емоційно позитивних та емоційно негативних впливів було різним у досліджуваних групах.

Емоційна забарвленість фуркаційних чинників, які впливали на розвиток особистості письменників у відзначені періоди, була сталою. Тобто якщо на початку онтогенезу фуркаційний чинник мав негативне забарвлення, то найчастіше він зберігав негативність і в подальші періоди.

4. Часо-просторові характеристики середовища ми розподілили по таких групах. I група. Часо-просторова характеристика середовища, пов'язана з поняттями "горизонталь-вертикаль", "минуле-теперішнє-майбутнє". II група. Однорідність-неоднорідність середовища, наявність одного чи кількох просторових впливів. III група. Емоційна забарвленість навколишнього простору, сприятливість-ворожість його ("свій-чужий" простір). IV група. Стабільність - нестабільність навколишнього простору (плин часу чи повторюваність ситуацій і форм).

Нами було виявлено такі статистично значущі різниці між групами індивідуумів за кількісними показниками часо-просторових характеристик середовища.

Було відзначено значний вплив природної географічної зони, у якій проживали письменники-класики (переважання степу, ланів тощо) на формування індивідуального психічного простору (у вигляді переважання горизонталі). Необхідною умовою для письменників-класиків, письменників-сучасників та гімназистів була наявність неоднорідного середовища (а отже, наявність різнорідних просторових впливів). Для представників перших двох груп необхідною умовою формування особистості стала наявність обов'язково 2-3 (не більше) різних просторових впливів. Одночасно спостерігалася зворотна залежність між першою-другою групами та четвертою (така сама картина спостерігалася і в контрольній).

Емоційна сприятливість або несприятливість середовища виявилася статистично незначимою для всіх груп, за винятком четвертої контрольної групи, для якої виявилася статистично значимою сприятливість середовища. Це підтвердило попередній висновок щодо приблизно однакового розподілу двох типів фуркаційних чинників ("імпресингового"/"імпринтингового" чи "травмуючого"): наявності "ворожого", несприятливого, "емоційно негативного" середовища, що спричиняло бажання "вирватися" з нього ("поривання за горизонти") - або наявність принадного, естетично привабливого середовища. Нарешті, дуже важливий висновок: для представників перших двох груп необхідною умовою стала наявність стабільного (емоційно сприятливого чи несприятливого) середовища, а для представників четвертої - навпаки, нестабільного, що корелює із результатами наявності 2-3 або більше середовищних впливів.

5. Для додаткової перевірки гіпотези нами застосований критерій χ^2 щодо визначених в науковій літературі мікрочинників.

До числа мікрочинників може бути віднесена творчо збагачене середовище, яке проявляється інваріантно: наявність позитивного зразка творчої поведінки (батьки, що займаються літературно-творчою діяльністю або демонструють любов до літературної творчості, українського фольклору, рідної мови; "професійний" зразок, що прямо впливає як творчий наставник (листування, особисті зустрічі); "ідеальний герой", що опосередковано впливає через продукти творчої літературної діяльності; емоційний вплив матері, котрий виявляється в особистісних рисах (розвинута емпатична здібність, естетичний смак, любов до слова, народних пісень, природи, відкритість прекрасному).

Нами не було виявлено статистично значущих різниць по жодному з параметрів, причому ані за вертикаллю, ані за горизонталлю, що, по-перше, додатково підтвердило попередньо зроблені висновки щодо незначимості розподілу фуркаційних чинників по емоційній забарвленості (позитивний/негативний впливи); а по-друге, дозволило зробити висновок про те, що ця особливість стосується всіх без винятку досліджуваних груп. Отже, можна зробити висновок, що статистично значимою є наявність того чи іншого впливу мікрочинника в певний (сензитивний період), в той же час не є важливою змістова наповненість мікрочинника.

Ці дані підтвердили справедливність уточнення, зробленого нами щодо основної гіпотези, про важливість впливу фуркаційних чинників у сензитивні періоди онтогенезу.

6. Аналіз результатів формуючого експерименту дозволяє зробити висновок відносно залежності рівня розвитку літературних здібностей учнів від рівня розвитку їх основних структурних компонентів (емпатії та творчого вербального мислення). Тому ефективний розвиток основних компонентів здібностей до літературної творчості (вербальної креативності та емпатії) передбачає використання активних методів навчання учнів, зокрема творчого тренінгу. В той же час підвищення рівня розвитку основних компонентів літературних здібностей учнів у процесі творчого тренінгу є необхідною, але не достатньою умовою для розвитку зазначених здібностей. Формування здібностей до літературної творчості окрім цілеспрямованого впливу навчання (в літературних студіях, об'єднаннях тренінгових групах) залежить від конкретної структури взаємопов'язаних етнологічних чинників.

Отже, знайшла підтвердження гіпотеза, що процес формування здібностей до літературної творчості обумовлений наявністю двох глобальних чинників, специфічна конфігурація яких впливає на формування та мобільність когнітивних та емоційних структур творчої особистості. Можна припустити, що таким чином знайшла підкріплення ідея наявності двох типів чинників, що впливають на формування особистості, причому вони постають тут у нерозривній єдності - тобто

як такі, що одночасно відповідають за адекватну передачу загальної для всіх, стереотипної інформації (семіотико-нарративний аспект) та за продукування нової (дискурсивної).

Перспективу розробки проблеми впливу етнекологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості ми пов'язуємо з подальшою дослідницькою роботою по створенню етнекологічних "карт" стосовно художньо обдарованих творчих особистостей, що належать до різних культур, а також із виявленням специфіки здібностей до літературної творчості порівняно з іншими художніми здібностями.

Основний зміст дисертації відображений в публікаціях:

1. Кривопишина Е.А. Психологические особенности влияния этноэкологических факторов на формирование способностей к литературному творчеству // Психологія на перетині тисячоліть.: Зб. наукових праць учасників П'ятих Костюківських читань. - К., 1999. - Т. 2. - С. 198-204.

2. Кривопишина О.А. Вплив часо-просторових чинників на формування здібностей до літературної творчості // Проблеми загальної та педагогічної психології.: Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - К., 2000. - Т. 2, ч.4. - С.50-54.

3. Кривопишина О.А. Формування здібностей до літературної творчості: сензитивні періоди впливу етнекологічних чинників. // Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - К., 2000. - Вип. 20., - ч.1. - С.229-238.

4. Кривопишина О.А. Вплив мікросередовища на емоційні механізми розвитку здібностей до літературної творчості // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. - К., 2001. - Т.3. - ч.5. - С.72-77.

5. Кривопишина Е.А. Творческая личность и среда: влияние этноэкологических факторов на формирование способностей к литературному творчеству // Зеленая лампа: учебный культурологический журнал. - Сумы, 1999. - №1. - С.15-17.

6. Кривопишина Е.А. Психологические особенности влияния факторов среды на формирование способностей к литературному творчеству (на материале творческих биографий литераторов Сумщины) // Актуальні проблеми роботи в навчально-виховному закладі. Матеріали регіональної науково-практичної конференції.-Суми, 1998. - С.24-26.

Кривопишина О. А. Психологічний аналіз впливу етнекологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія. - Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України, Київ, 2001.

Здійснено теоретичне та експериментальне дослідження впливу етнекологічних чинників на формування здібностей до літературної творчості. З'ясовано, що процес формування здібностей до літературної творчості обумовлений наявністю двох глобальних чинників: 1) наявністю конкретної структури взаємозв'язаних етнекологічних чинників, які можуть бути розкладені на більш універсальні компоненти - часо-просторові характеристики навколишнього середовища; 2) наявністю етнекологічного фуркаційного чинника (інваріант імпринтингу/ імпресингу), що впливає на мобільність когнітивних та емоційних структур творчої особистості.

Практичне впровадження результатів дослідження було здійснено в розробці програми творчого тренінгу по формуванню емпатії та творчого вербального мислення як структурних компонентів літературних здібностей учнів.

Ключові слова: здібності, літературна творчість, етнекологічні чинники, емпатія, творче вербальне мислення.

Кривопишина Е. А. Психологический анализ влияния этноэкологических факторов на формирование способностей к литературному творчеству. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология. — Институт психологии им. Г.С. Костюка АПН Украины, Киев, 2001.

Диссертация посвящена анализу влияния этноэкологических факторов на формирование способностей к литературному творчеству.

На основе анализа и обобщения психологической литературы по проблеме психологии творчества, общих и специальных способностей обоснована актуальность темы исследования, охарактеризованы основные подходы к исследованию влияния этноэкологических факторов на формирование способностей к литературному творчеству, сформулированы концептуальные положения относительно особенностей влияния временно-пространственных и фуркационных факторов на формирование личностей писателей и литературно одаренных учащихся. Процесс формирования способностей к литературному творчеству обусловлен этноэкологическими факторами как системой взаимовлияний творческой личности и среды на социальном и генетическом уровне. Специфическая конфигурация взаимосвязанных внешних и внутренних этноэкологических факторов и их универсальных компонентов — временно-пространственных характеристик окружающей среды влияет на формирование специфических когнитивных и эмоциональных структур личности. Влияние этноэкологических фуркационных факторов (как с позитивной, так и с негативной эмоциональной окраской) происходит в таких хронологических точках онтогенеза, которые можно считать сензитивными для развития способностей к литературному творчеству. На формирование способностей к литературному творчеству влияет

творчески обогащенная среда: наличие позитивного образца творческого поведения, “профессионального образца”, “идеального героя”, эмоционального влияния матери. Существует взаимозависимость между уровнем развития литературных способностей и уровнем развития их основных компонентов - эмпатии и творческого вербального мышления.

На этапе констатирующего эксперимента был проведен анализ вербального описания (более 200 текстов) писателей Сумщины, который позволил определить инвариантную модель индивидуализированного и обобщенного пространства творческой личности. Была определена взаимосвязь между двумя основными этноэкологическими моделями: природно-упорядоченной гармонической и природно-упорядоченной негармонической и двумя типами реакции в украинской психике — “*vita minima*” (созерцательный компонент) и “*vita maxima et heroica*” (энтузиастический компонент). Анализ автобиографических материалов писателей позволил определить, что наиболее значимые события для развития творческой личности происходили в таких хронологических точках онтогенеза, которые совпадают с периодами наиболее полного созревания мозговых структур. Именно эти периоды считаются сензитивными для влияния фуркационных факторов (позитивно или негативно окрашенных). На основе анализа (авто)биографических данных и продуктов деятельности были определены четыре группы временно-пространственных характеристик среды: 1) горизонталь-вертикаль; 2) однородность-неоднородность; 3) “свое-чужое” пространство; 4) стабильность-нестабильность. Элементы одной или нескольких из указанных групп выступают в роли фуркационного фактора и совпадают с периодами сензитивными для развития литературных способностей.

Результаты констатирующего эксперимента показали, что формирование способностей к литературному творчеству стало возможным при таких условиях: 1) наличие неоднородной среды, а также разнородных пространственных влияний; 2) влияние географической зоны (в виде преобладания горизонтали) на формирование индивидуального психического пространства писателей; 3) наличие разнородных влияний (не более двух-трех); 4) наличие стабильной среды (эмоционально благоприятной и неблагоприятной); 5) влияние микрофакторов (наличие творчески обогащенной среды, проявляющейся инвариантно); 6) влияние фуркационного фактора в периоды 4-7, 11-14 и 14-19 лет.

На основе результатов констатирующего эксперимента была разработана программа творческого тренинга по развитию способностей к литературному творчеству учащихся гимназии. В тренинге использованы психотехнические приемы, направленные на развитие творческого вербального мышления, эмпатических способностей, образной памяти, восприятия информации разной модальности. В процессе проведения творческого тренинга удалось достичь повышения уровня развития структурных компонентов литературных способностей — творческого вербального мышления и эмпатии. Анализ результатов формирующего эксперимента позволяет

сделать вывод о том, что эффективное формирование способностей к литературному творчеству предполагает использование активных методов обучения, в частности, творческого тренинга. В то же время проведение творческого тренинга является необходимым, но недостаточным условием для развития литературных способностей. Формирование способностей к литературному творчеству кроме целенаправленного влияния обучения (литературные студии, тренинги), зависит от конкретной структуры взаимосвязанных этноэкологических факторов, специфическая конфигурация которых влияет на формирование и мобильность когнитивных и эмоциональных структур творческой личности.

Ключевые слова: способности, литературное творчество, этноэкологические факторы, эмпатия, творческое вербальное мышление.

Elena Krivopishina. Psychological analysis of the influence of the ethnic-ecological factors on forming the abilities of literary creativity. — Manuscript

The dissertation for Master's degree in psychology. Speciality - 19.00.07 - pedagogical and developmental psychology.

G.S.Kostyuk Institute of Psychology, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2001.

Present theses contains theoretical and experimental research of the influence of the ethnic-ecological factors on forming the abilities of literary creativity. It was revealed that the process of forming of the literary creativity is determined by the existence of two global factors: 1) the existence of definite structure of interrelated ethnic-ecological factors, which can be displayed by more universal components - temporary spacious characteristics of environment; 2) the existence of the ethnic-ecological 'furfactional' factor invariant impression imprint, which influences on the mobility of the cognitive and emotional structures of creative personality.

The practical introduction of the results of the research work is carried out creative training programme, at the development of structural component of literary ability empathy and creative verbal intellection.

Key words: abilities, literary creativity, ethnic-ecological factors, empathy, creative verbal intellection.